
Societatea românească orăștiană până la Unirea din 1918

Valentin ORGA

Orăștie a fost unul dintre orașele ardelenne care ilustrează foarte bine, pe de-o parte procesul de “migrare” a elementului românesc spre centrele urbane – asistând în timp la românizarea unor astfel de centre, iar pe de altă parte, dezvoltarea economică și culturală a românilor integrați în viața “cetății”. Fenomenul antamează și un alt aspect: înrăurirea vieții românești din urbe asupra întregului ținut de influență.

Oraș săsesc, odinioară, acesta înregistrează o dezvoltare demografică rapidă, care are ca rezultat modificarea procentului reprezentativității etnice în favoarea românilor. Dacă la sfârșitul secolului al XVI-lea erau atestate “*intra muros*” cca. 30 de familii de români, la începutul secolului al XVIII-lea, numărul acestora se ridica la cca. 200. La recensământul de la 1850 din 3.961 locuitori, 1.904 erau români (823 maghiari și 1.026 sași), la 1900 erau 3.619 români (1.884 maghiari; 1.321 germani), la 1910 erau 3.821 români (2.145 maghiari, 1.249 germani).¹

Acest fenomen demografic a fost favorizat de poziția orașului, înconjurat de sate curat românești: Pricaz, Turdaș, Beriu, Căstău, Romos, Vaidei, Biținți, Gelmar, Geoagiu, Homorod etc. Este evident că un ținut covârșitor românesc a alimentat mereu cu noi și noi elemente românești orașul. Ca dovadă stau și unele familii așezate aici: Pricăjan, Romoșan, Căstăian, Bițințan, Gelmărean, Homorodean, Cugerean ș.a.

Situația economică și socială a satelor românești a favorizat accentuarea tentației centrelor urbane, în care meșteșugurile constituiau o șansă de îmbunătățire a existenței zilnice. Spargerea monopolului breslelor și posibilitatea de afirmare în diferite meșteșuguri și a elementului românesc, contribuie la atragerea elementului românesc și la o oarecare prosperitate economică. Pe de altă parte, centrele săsești erau mai ușor de penetrat decât cele dominate consistent de maghiari. Românii s-au așezat în oraș ca muncitori, calfe, învățăcei, la meșterii sași, învățând meșteșugurile, devenind treptat – o parte dintre ei – practicanți independenți, dezvoltând afaceri proprii.

Așezați în Orăștie în număr tot mai mare, românii își dezvoltă o viață proprie, parte integrantă, însă, a vieții întregii comunități orăștiane. Manifestările acestei vieți românești, tot mai complexă și mai dinamică odată cu trecerea timpului, pot fi urmărite în trei planuri care se susțin reciproc: economic, cultural și politic.

Spre deosebire de creșterea demografică, progresul economic a fost mult mai lent. Sesizabil după 1848, acest progres se conturează mai ales pe finalul secolului. Așezați la periferie, românii au lucrat pământurile sașilor și numai treptat au devenit proprietari. La începuturi cei care dețineau pământ erau foarte puțini, iar ca practicanți de meserii - reduși numeric și ei - se găseau doar în branșa argăsitorilor. Pentru această vreme putem spune că viața economică a românilor avea o oarecare relevanță doar în breasla *timarilor* (argăsătorilor). Manifestată la acest nivel, contribuția economică era redusă, ceea ce a determinat dezintegrarea și pierderea acestei bresle.

Meseriile au început să fie îmbrățișate de români abia după 1865. Pe la 1866-1868 s-a stabilit în Orăștie primul croitor român: Simion Corvin (sen.).² O situație la fel de precară caracteriza și comerțul. Pe la 1860 existau

---

¹ După *Recensământul din 1900. Transilvania*, coord. Traian Rotaru, Ed. Staff, București, 1999; *Recensământul din 1910. Transilvania*, coord. Traian Rotaru, Ed. Staff, București, 1999;

² *Cosinzeana*, III, 1913, nr. 35-36 din 14 sept., p. 516; I.I. Lapedatu, *Monografia Institutului de credit și economii Ardeleana*, p. 6.

în Orăștie 3-4 negustori (Tatarczy, Görög, Brădean, Schuster), care aparțineau comunității bisericești greco-ortodoxe și se considerau români, deși ca origine unii erau greci. Pe lângă aceștia mai erau consemnați cam tot atâția cârciumari români. Fără să cunoaștem cauzele, afacerile acestora s-au pierdut, astfel că la începutul deceniului 9, românii aveau doar două prăvălii (Ge. Baci și I. Lăzăroiu) și 2-3 cârciumi.³

Din punctul de vedere financiar, micile afaceri sau nevoile curente ale românilor erau la mâna cămătarilor sau a institutelor de credit străine. Dacă cei mai înstăriți apelau cel mai adesea la cele două bănci existente în oraș (Brooser Vorschuss-Verein, înființată în 1869 și Szászvárosi Takárékpénztár-1872), cei săraci rămâneau la îndemâna cămătarilor, mult mai avari. Aceștia din urmă luau, pentru fiecare 10 fl împrumutați, o ferdelă veche de grâu sau 8 cupe de must.⁴

Pornind de la aceste realități și încadrându-se în curentul general, născut în sânul societății românești din Transilvania, fruntașii români din Orăștie își propun crearea unui instrument menit să sprijine prosperitatea economică a românilor din ținut.

Idea înființării unei instituții de credit în localitate se conturaseră încă din perioada în care luase ființă "Albina", după cum se preciza și în raportul către Adunarea generală constitutivă, din 26 mai 1885.⁵ Materializarea acesteia vine însă ceva mai târziu și poate fi pusă în legătură cu două momente: stabilirea în Orăștie, ca avocat, a dr. Ioan Mihu (1883), un tânăr bine pregătit și hotărât să pună umărul la emanciparea economică și culturală a neamului său; și evenimentele legate de organizarea de către românii orăștieni a Adunării generale a Astei pe anul 1884.⁶

Inițiativa aparține lui Samuil Pop și dr. Mihu, ambii avocați în localitate, care în consultările lor conturează proiectul viitoarei bănci. Mai tânăr și mult mai dinamic, Mihu va fi motorul întregii acțiuni. Revista *Familia* scria că el a avut "meritul principal de a se fi înființat această instituție", caracterizându-l ca pe "un tânăr adevărat cu simțăminte nobile și lipsit de orice interese personale".⁷

În martie 1885, cei doi lansează un convocator, prin care cheamă o serie de fruntași (23), din întreg ținutul, pentru o consfătuire în problema condițiilor de înființare și de susținere a băncii. Ei își motivau demersul astfel: "De mult timp se simte necesitatea imperativă de a se înființa aici în Orăștie un institut de credit național românesc, care pe de-o parte să satisfacă lipsa de bani a poporului nostru, iar pe de altă parte să-l elibereze de sub influența și sclavia economică streină și de rolul derogator de a fi pururea tributarul capitalului străin". Aceștia considerau că, prin inițiativa lor, nu sunt altceva decât "interpretarii unei dorinți generale a românilor din Orăștie și din împrejur".⁸

În cadrul conferinței din 22 martie, se hotărăște înființarea băncii, stabilindu-se un capital inițial de 25.000 fl., reprezentând un număr de 500 de acțiuni. Din totalul acestei sume, 10.000 fl. au fost subscriși de cei prezenți. S-a redactat o circulară prin care să se aducă la cunoștința oamenilor "de frunte și de influență din comunele cercului", cerându-le totodată sprijinul moral și material. Se fac cu această ocazie și alte precizări tehnice. Alături de Mihu și S. Pop, semnează apelul: Ge. Baci, I. Lăzăroiu (comerțianți), Ge. Vințan (timar), Sim. Corvin sen. (croitor), N. Trif, Ioan Mihaiu (proprietar), Șt. Erdelyi (medic).⁹

La Conferința generală ce are loc în 6 aprilie 1885 (a doua zi de Paști), se constată că inițiativa se bucură de un real succes, fapt ce-i determină pe inițiatori să mărească suma stabilită inițial, la 40-50.000 fl. Pentru partea de capital ce ar putea rămâne neacoperită din subscrieri, dr. Mihu obține promisiunea lui Visarion Roman, că banca "Albina" să o acopere prin participarea sa. Acest fapt nu se va întâmpla, căci Roman moare, dar și datorită faptului

³ I.I. Lapedatu, *Monografia...*, p. 7.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 15.

⁶ Conform afirmației lui Ioan Mihu, după I.I. Lapedatu, *Monografia...*, p. 15.

⁷ *Familia*, XXI, 1885, nr. 21, p. 248.

⁸ Textul integral reprodus la I.I. Lapedatu, *Monografia...*, p. 16.

⁹ *Familia*, XXI, 1885, nr. 14 din 7/19 aprilie, p. 168, vezi textul integral al apelului reprodus în I.I. Lapedatu, *Monografia...*, p. 161-162.

că cele 800 de acțiuni au fost subscribe în întregime.¹⁰ Apelul pentru subscriere publică de acțiuni, redactat de Mișu la 15 aprilie avea valoarea unui adevărat program economic naționalist.¹¹

Încheiată la 5 mai 1885, subscrierea capitalului, se constată atingerea scopului: capitalul social era plasat exclusiv la români. Acesta era meritul celor 7 fondatori: dr. Mișu, S. Pop, I. Mișaiu, I. Lăzăroiu, L. Bercian, Ge. Baci, dr. Șf. Erdelyi.

Peste trei săptămâni (26 mai 1885), are loc în sala hotelului "Szechenyi" din Orăștie, Adunarea generală de constituire, sub președenția avocatului Av. Tincu,¹² la care participă 94 de acționari. Printre alte hotărâri, necesare pentru intrarea în legalitate, se votează statutele – elaborate de Ioan Mișu – și se alege conducerea băncii. În forul diriguitor al băncii au intrat: S. Pop, I. Mișu, If. Orbonaș (pretor), I. Mișaiu, Sim. Corvin sen., Ge. Baci, I. Lăzăroiu, I. Marian (negustor) – toți din Orăștie, If. Dumitru – notar în Beriu, Elie Popovici – paroh în Sebișel (cu cele mai multe acțiuni – 70),¹³ Pamfilie Mihăilă – econom în Romoșel. Comitetul de supraveghere era compus din dr. Av. Tincu (avocat), dr. Ștefan Erdelyi (medic) din Orăștie, L. Bercian – notar în Romos, N. Trif și Ge. Vințan (agricultori) din Orăștie. Cu ocazia primei ședințe a Direcțiunii, S. Pop a fost ales președintele acesteia, iar dr. I. Mișu directorul executiv al băncii, în timp ce I. Mișaiu a fost însărcinat cu caseria, iar Aurel Popovici-Bărceanu a fost angajat în calitate de contabil (cu un salariu de 500 fl/an).¹⁴

La 31 iulie 1885, directorul băncii raportează că statutele au fost aprobate de tribunal, hotărându-se ca de la data de 1 august, "Ardeleana" să-și înceapă activitatea. Localul băncii va fi, pentru o perioadă, o modestă sală a școlii confesionale, luată pe prietenie. La început nu aveau nici casă de bani, casierul I. Mișaiu, la terminarea programului își ducea actele și banii acasă.¹⁵

Cât de necesară a fost această bancă, o dovedește solicitarea la care a fost supusă încă de la început, de către clientela română din ținut. Astfel, cererea mare de împrumuturi a depășit sumele constituite la capitalizarea băncii și a celor rezultate în urma depunerilor, a determinat conducerea să solicite credite din partea băncii "Albina", în valoare de 30.000 fl. Operațiunile numeroase pe care era nevoită să le facă determină și o extindere a instituției, dar atrag după sine și înlesnirea unor servicii și creșterea capitalului social, printr-o nouă emisiune de acțiuni.¹⁶ Bilanțul pe primul an de activitate a fost încheiat cu un profit curat de 6.285 fl. Anul 1887 a fost încheiat cu un profit curat de 7.427 fl, iar cel următor a însemnat realizarea unui beneficiu de 12.945 fl.

Neînțelegerile intervenite în sânul societății românești orăștience, cauzate de lupta pentru influență la Ardeleana, au determinat retragerea unui număr de acționari nemulțumiți care au pus bazele unei noi instituții financiare. Înființată în vara anului 1901, banca *Dacia* avea un capital social de 100.000 cor, împărțit în 1.000 de acțiuni. Printre fondatori îi găsim pe avocații dr. A. Munteanu, dr. S. Moldovan, dr. E. Draia, protopopul V. Domșa ș.a. Aceștia vor controla banca, menținându-se mereu în conducere.

Apariția noii bănci a avut ca efect o ușoară încetinire a ritmului de dezvoltare al "Ardelenei", prin plecarea unui grup ce deținea un număr de acțiuni și prin atragerea unor sume de bani de la o parte din populație. În cele din urmă cele două bănci au reușit să-și desfășoare activitatea în condiții de concurență cinstită, contribuind după puteri la susținerea vieții culturale și sociale din localitate și împrejurimi. "Dacia" nu a reușit, însă, să se ridice la nivelul concitadinei sale. Dacă luăm ca referință anul 1913, cifra de afaceri a acesteia reprezenta 10% din afacerile "Ardelenei".

Ca efect al rolului jucat de băncile din Orăștie, în ținutul de influență s-au înființat o serie de instituții de credit și economii: *Balomireana*, *Geogeană*, *Cugereana*, *Șiboteana*, *Jiana*.

Putem spune că înființarea băncii "Ardeleana" s-a urzit sub acoperișul *Casinei române* din localitate, care ființa de la 1883. *Casina* oferea cadrul de întâlnire periodică a elitei românești din Orăștie. Planurile făcute de

¹⁰ I.I. Lapedatu, *Monografia...*, p. 16.

¹¹ I. Mișu, *Spicuri din gândurile mele politice, culturale, economice*, Sibiu, 1938, p. VII; I.I. Lapedatu, *Monografia...*, p. 162-163.

¹² Familia, XXI, 1885, nr.21 din 26 mai/7 iunie, p. 248.

¹³ *Ibidem*, nr.21 din 26 mai/7 iunie, p. 251.

¹⁴ I.I. Lapedatu, *Monografia...*, p. 18.

¹⁵ *Bunul Econom*, I, 1900, nr. 34 din 19 aug./1 sept.

¹⁶ I.I. Lapedatu, *Monografia...*, p. 19-20.

inteligenta românească au vizat și investițiile pentru susținerea efortului de emancipare culturală, astfel că la scurtă vreme (finele anului 1887) se inițiază fondarea unei tipografii. Intenția a devenit realitate în anul următor. În paginile "*Familiei*" se anunța că "inteligenta română din Orăștie și giur se pregătește serios a înființa în Orăștie în combinație cu o librărie și editarea unui ziar local periodic și o tipografie română."¹⁷ Inițiativa era cu atât mai curajoasă cu cât aici mai exista o tipografie, a lui F. Schaser, înființată de prin anul 1870. În această tipografie s-au tipărit o parte din anuarele școlilor de aici, mai ales în ultimul deceniu al secolului trecut. Din 1894 ea devine proprietatea lui Schaser jr., iar mai apoi a fraților Schuller.¹⁸

Așadar, în ianuarie 1888, S. Pop, dr. Mișu, I. Mișiu, dr. Șt. Erdelyi, A. P. Bărceanu, I. Haneș au convocat o conferință în această problemă, în localul Casinei.¹⁹ Cu această ocazie se stabilește capitalul social la 50.000 fl, împărțit în 200 de acțiuni a câte 25 fl/acțiune.²⁰ Noua realizare a orăștienilor a fost la începuturi de un nivel modest, deoarece unica mașină ce o aveau la dispoziție era mai degrabă una de multiplicat, fiind acționată manual de un bătrân tipograf, *baciul Carica*. Cu timpul tipografia se dezvoltă, utilajele vor fi schimbate. Modernizarea acesteia este dovedită de faptul că la Expoziția cooperativelor români de la București din anul 1894, "*Minerva*" este premiată cu medalia de aur pentru calitatea lucrărilor executate, la secțiunea internațională.²¹ Faptul că utilajele au fost schimbate, dar totodată s-au înmulțit o demonstrează și disponibilizarea spre vânzare a unei mașini către grupul constituit în jurul băncii *Victoria* din Arad, care hotărăște înființarea unei tipografii și editarea unui ziar (Tribuna Poporului). Arădenii au cumpărat-o pentru suma de 5.000 cor.²² În 1896 "*Minerva*" avea în dotare șase mașini: două prese accelerate, două prese manuale mici, o mașină de perforat și una de tăiat. La acestea se mai adaugă peste 112 tipuri de literă și peste 200 clișee. Datorită acestora, tipografia era cea mai ieftină din oraș, făcând față cu succes concurenței celorlalte.²³

Tot cu o parte din utilajele existente aici, A. Popovici Bărcianu, principal acționar al Institutului, își va deschide o tipografie proprie ("*Ideal*") în Hunedoara, în primăvara anului 1902.²⁴ "*Minerva*" va continua să funcționeze, dar face tot mai greu față concurenței concitadinei sale "*Tipografia Noua*", înființată în 1904 de patru dintre fondatorii "*Libertății*" (dr. A. Vlad, I. Moța, dr. R. Dobo, I. I. Vulcu).

În 1892 se deschide o nouă librărie, a sasului H. Graef, care concura pe cea a Institutului "*Minerva*". Proprietarul acesteia propune conducerii firmei românești să facă un pact: el să rămână singur librar în oraș, în schimbul promisiunii că tipografia nu va avea concurență, ba chiar mai mult el se obliga să tipărească aici toate cele de trebuință. Târgul era rezonabil, căci necesarul de hârtie urma să fie achiziționat prin intermediul librăriei. Colaborarea a durat până în 1900, când Schäser și-a deschis în localitate o tipografie dotată cu heliotip, în colaborare cu un fotograf.²⁵ În cele din urmă, după apariția unei tipografii susținută de maghiari, întreprinzătorul sas se vede nevoit să vândă tipografia și librăria, nereușind să facă față concurenței.

La "*Minerva*" a lucrat și s-a afirmat ca un tipograf de marcă P. P. Barițiu și care în primăvara anului 1904 își va deschide tipografia "*Carmen*" în Cluj.²⁶ Acesta fusese mult timp omul de bază al tipografiei îndeplinind rolul conducătorului, culegătorului, contabilului, casierului, "doar cu un învățăcel pe lângă d-sa".²⁷ Tot în această întreprindere și-au găsit locul de muncă sau doar au învățat meserie mulți tineri din oraș. De pildă în primăvara anului 1895 se căuta culegător tipograf, condiția era ca acesta să fie român cunoscător al limbii maghiare. La 1900 "*Minerva*" ajunsese să lucreze cu 2-3 calfe și 2-3 învățăcei.²⁸

¹⁷ Familia, XXIV, 1888, nr. 3, p. 33.

¹⁸ I. Iliescu, T. Istrate, *Orăștie 750*, p. 158.

¹⁹ Familia, XXIV, 1888, nr.4 din 24 ian./5 febr., p. 45.

²⁰ *Ibidem*, nr.6 din 7/19 febr., p. 71.

²¹ Revista Orăștiei, 1895. nr. 1.

²² R. Ciorogariu, *Din trecutul presei ardeleni*, p. 43.

²³ Revista Orăștiei, II, 1896, nr. 52 din 21 dec./2 ian.

²⁴ B.E., III, 1902, nr. 17 din 3 mai.

²⁵ Cosinzeana, III, 1913, nr. 35-36, p. 506.

²⁶ B.E., V, 1904, nr. 11 din 27 mart.

²⁷ Cosinzeana, III, 1913, nr. 35-36 din 14 sept., p. 506.

²⁸ *Ibidem*, p. 509.

Afacerile tipografiei au avut un curs ascendent în ultimul deceniu al veacului trecut, dar după 1902-1903 acestea vor intra în declin. Apariția "*Tipografiei Noi*" și transferarea unei părți din utilaje la Hunedoara slăbește mult rentabilitatea acesteia. Ea a constituit și o sursă de venit pentru acționarii ei, dacă avem în vedere profitul înregistrat la sfârșitul fiecărui an din intervalul 1894-1900, pentru care avem date. Ca exemplu, arătăm aici că în 1895 (socoteli făcute din septembrie 1894-septembrie 1895) tipografia a obținut un profit curat de 1.115 fl, în timp ce în anul 1898 profitul curat este doar de 738 fl, dar sporește inventarul acesteia de la 3.598 fl (+560 fl mobilier) în 1895, la 4.537 fl (+709 fl) în 1898. Fondul de rezervă a fost în 1898 de 2.000 fl.²⁹

Dincolo de acest aspect, "*Minerva*" își are însă locul și rolul său important în contextul vieții societății românești din întreg ținutul. Aici s-au tipărit pe lângă *Revista Orăștiei*, *Bunul Econom*, *Libertatea* (primii doi ani), *Foite alese*, primele trei numere ale *Tribunei Poporului*, numeroase cărți sau publicații ce se adresau în special lumii satului românesc. (*Rugăciuni pentru mângâierea celor năcăjiți*, *Din isprăvile lui Huhu* - de G. Marian ș.a.)

De-a lungul celor 16 ani din direcțiunea Institutului au făcut parte cel mai adesea: A. Popovici Bărcian, dr. I. Mișu, dr. Șt. Erdelyi, P. P. Barițiu, Laurean Bercean, I. Moța, V. Domșa.

Ștafeta este preluată în acest domeniu de "*Tipografia Nouă*" înființată în 1904, devenită după anul 1908 proprietatea preotului I. Moța, editorul foilor "*Libertatea*", "*Foaie Interesantă*", "*Tovărășia*", iar mai târziu și a suplimentului "*Bobârnaci*". Datorită unui bun management, acesta reușește să-și asigure bune beneficii, fapt ce-i va permite să tipărească o serie de cărți ale unor autori ca Il. Chendi, L. Rebreanu, Victor Bontescu, Maria Ciobanu, G. Coșbuc ș.a. Cel mai important a fost însă faptul că aici se tipărea "*Libertatea*" și suplimentele sale, care se adresau în primul rând mediului rural. Este recunoscut de mulți dintre fruntașii românilor ardeleni meritul presei populare tipărite de Moța. În completarea acestora, Gavril Todica, contabil al băncii "Geogeană", a tipărit în această tipografie o serie de publicații ce aveau același adresant: *Studii științifice* (1910-1911), *Paradoxe* (1914-1916), *Convorbiri științifice* (1917-1923). La fel, Sebastian Bornemisa va tipări pentru perioada 1911-1914 revista literară "*Cosinzeana*". Acesta din urmă își deschide în localitate "Editura și Librăria Națională - S. Bornemisa". La Orăștie se tipăreau în 1911 un număr de șase ziare românești.

Viața culturală din întreg ținutul a fost dominată de activitatea Despărțământului *Astrei*. La arondarea din 1869, teritoriul protopopiatului Orăștiei a fost inclus în Despărțământul IV - Sebeș. Acesta își începe activitatea la 18 februarie 1870, având printre fondatori pe orăștienii: Al. Cl. Vlad, Mihai Dobo (avocați), Iacob Oros (notar), Nicolae Bârsan (preot) ș.a. Cu timpul, tot mai mulți orăștieni devin membri ai *Astrei*, dintre aceștia, în iunie 1870, "maestru de cordovan din Orăștie, Ilie Pop, care depusese pe altarul cultural al poporului român considerabila sumă de 100 fl.", adică taxa de membru pe viață.³⁰

În 1888 orăștienii cer mutarea centrului despărțământului la Orăștie. Comitetul central transfera, însă, actul de decizie subcomitetului despărțământului.³¹ Hotărârea este amânată însă, până în anul 1891, când la reorganizarea teritoriului Asociațiunii, Orăștia devine centrul Despărțământului IX, de sine stătător. Până în acest moment orăștienii se orientau într-o oarecare măsură și spre Deva, unde s-a organizat despărțământ încă din 1874. Dealtfel, legătura cu cei de aici era una cu mai multe implicații, având în vedere că aici era reședința comitatului. Solidaritatea în acțiuni a liderilor locali din principalele orașe hunedorene s-a făcut simțită mai cu seamă din anii 80 ai secolului trecut. Nu în puține rânduri I. Fodor, Av. Păcurar, M. Bontescu (din Hunedoara), Fr. Hossu Longin, I. Papiu (Deva), R. Crainic, Ge. Șuşman (Dobra), S. Pop, L. Bercean, Av. Tincu (Orăștie) au acționat împreună pentru apărarea drepturilor naționale ale românilor din comitat.³² Strânsa legătură cu românii din Deva este dovedită și de intenția de extindere a "despărțământului prin anexarea comunelor care au aparținut fostului scaun al Orăștiei", manifestată prin adresa din 3 decembrie 1887.³³

²⁹ R.O., I, 1895, nr. 37 din 9/21 sept.; IV, 1898, nr. 37 din 12/24 sept.; B.E., III, 1902, nr. 37 din 30 sept.; V, nr. 38 din 9 oct.

³⁰ Transilvania, III, 1870, nr. 16 din 15 aug., p. 199.

³¹ Transilvania, XVIII, 1887, nr. 9-10, p. 80.

³² Gelu Neamțu, *Din lupta intelectualilor hunedoreni împotriva dualismului austro-ungar. 1881-1883*, în *Sargeția*, V, 1968, p. 265-284.

³³ Transilvania, XXI, 1888, nr. 9 din 1/15 mai, p. 83.

Organizarea ținutului Orăștiei într-un despărțământ distinct se datorează eforturilor făcute de intelectualitatea de aici de a crea o emulație în societatea românească orăștiană. Aici avusese loc o Adunare generală a *Astrei* (1884), se înființase banca *Ardeleana* (1885), se reînființase Casina româna (1883) și se desfășura o intensă activitate pe linia trasată de Comitetul de conducere din Sibiu. Dar în aceeași măsură, înființarea de noi despărțăminte era o grijă constantă, pentru asigurarea răspândirii în păturile cele mai largi a culturii naționale, pentru stabilirea unei legături organice și unitare între diferitele ținuturi locuite de români.³⁴ Măsura organizatorică se putea justifica și din punct de vedere al aderenței ideilor Asociațiunii între locuitorii din acest ținut. Dovadă stau datele statistice: încă în anii 1869/70 din cei 35 membri ordinari, 21 erau din comunele arondate cercului Orăștie sau al Geoagiului, situația repetându-se și în cazul membrilor ajutători (raport 43 la 25).³⁵

Problema reorganizării despărțămintelor îi frământa pe mai mulți frunțași locali. Despărțământul Deva înaintase la 22 decembrie 1889 propunerea către comitatul central, de rearondare a teritoriului comitatului Hunedoara în 2 sau 3 despărțăminte. Orăștia urma în prima variantă, de 2 despărțăminte să facă parte din Despărțământul Devei, iar în cea de-a doua să fie despărțământ de sine stătător.³⁶

Comitetul central va aproba însă o altă variantă, având în vedere dificultățile întâmpinate în activitatea despărțămintelor hunedorene. Adunarea generală a *Astrei* de la Reghin din 1890 aproba proiectul propus de comitet cu un an în urmă și hotărăște ca arondarea să se pună în aplicare încă din cursul aceluși an. Cât privește despărțămintele hunedorene, sunt prevăzute prin noua arondare un număr de 4: al Hațegului, al Devei, al Orăștiei și al Bradului.³⁷ Pentru demarcarea și organizarea despărțământului Orăștiei a fost împuternicit dr. I. Mihu.³⁸

Totuși, înființarea despărțămintelor nu a constituit o activitate în sine, ci s-a urmărit, în ultima instanță, munca și roadele muncii, modul cum ele răspundeau dezideratelor majore de ridicare la cultură a poporului. Aceasta s-au făcut prin forme specifice: biblioteci, prelegeri și conferințe, reprezentații teatrale, șezători culturale, cursuri de alfabetizare, expoziții de tot felul, împărțirea gratuită a unor cărți.³⁹

Despărțământul IX, cuprindea cercurile pretoriale Orăștie și Geoagiu, la care se adăugase după Adunarea generală din 1890 și comunele Acmar, Recătău, Saracsău (din cot. Alba Inferioară). Prin circulara nr.9/1895 din 26 iulie, în conformitate cu scrisoarea Comitetului central nr.430/ 1 nov.1894 conducerea Despărțământului arondează teritoriul în 22 de agenturi.⁴⁰ Pentru Adunările generale, fiecare agentură avea dreptul la 2 delegați, care să o reprezinte oficial, pe lângă ceilalți benevoli, iar banii colectați de acestea nu sunt administrați decât de Comitetul Despărțământului. Se mai luase hotărârea ca acea comună care va colecta cel puțin 5 fl. avea dreptul să primească gratuit *Transilvania*, revista *Asociațiunii*,⁴¹ și dobânda calitatea de membru ordinar.

Astra a desfășurat o intensă activitate, prin despărțăminte și agenturi, în vederea organizării a numeroase așezăminte culturale: biblioteci, case de lectură, cămine culturale, expoziții, școli, întovărășiri economice, cooperative, la care s-au adăugat prelegerile populare ținute cu ocazia adunărilor generale ale *Asociațiunii* ori ale Despărțămintelor, cursuri de alfabetizare etc.

Una dintre multele realizări ale *Asociațiunii* a fost alcătuirea colecțiilor de cărți, înființarea și susținerea bibliotecilor, surse de viață culturală în lupta pentru emancipare națională a românilor transilvăneni. Biblioteca era considerată al doilea factor de cultură după școală, având menirea de a dezvolta cunoștințele dobândite în perioada școlarizării, atât cele de cultură generală dar mai ales cele economice cu aplicabilitate practică imediată în viața satului.⁴² Despărțământul Orăștiei se evidențiază în acțiunea de creare a bibliotecilor populare după 1900,

³⁴ *Ibidem*, VII, 1874, nr. 19, p. 225.

³⁵ *Protocolul ședinței subcomitetului despărțământului Sebeș din 3 aprilie și 14 iunie 1870*, în *Transilvania*, 1870, nr. 16 din 15 aug., p. 199.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, p. 322; 327-328

³⁸ *Transilvania*, XXI, 1889, nr. 18 din 15 sept., p. 141.

³⁹ *Vezi pe larg în Regularea mijloacelor spre ajungerea scopului Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, Sibiu, 1871.

⁴⁰ R.O., I, 1895, nr. 34 din 19/31 aug.; fiecare agentură are prezentată conducerea întreagă.

⁴¹ *Ibidem*, I, 1895, nr. 39 din 23 sept./5 oct.

⁴² E. Glodariu, *Biblioteci populare....*, în *Acta MN*, VI, 1969, p. 350.

când pune accentul îndeosebi pe înzestrarea acestora cu cărți apărute în colecția *Biblioteca populară a Asociațiunii*.⁴³ Din acest an datează hotărârea Adunării generale ținute la Romoșel, de a înființa o bibliotecă ambulantă.⁴⁴ Cu ocazia Adunării generale din în anul următor (Orăștie), protopopul Domșa, directorul despărțământului, trecea acest deziderat la capitolul neîmpliniri, cerând noi fonduri pentru realizarea proiectului. Merită reținut gestul dr. A. Munteanu care donează 50 cor în acest scop⁴⁵. Peste câțiva ani, în 1906 se înființaseră agenturi și biblioteci populare la Geoagiu și Vinerea, alături de cele două deja existente, Rapoltul Mare și Romos. Noul director, Il. Popovici, raporta cu satisfacție la Adunarea generală (Gelmar, iulie 1907), că biblioteca din Geoagiu avea 60 de cărți, din care 38 broșuri erau primite de la Comitetul central, iar 22 au fost donate de G. Todică, A. Roșu și I. Hența din localitate⁴⁶.

Dar, ca un exemplu al grijii de a asigura o lectură ușoară și totodată utilă săteanului, încă în 1894, direcția despărțământului orăștian împarte gratuit, cu ocazia adunării generale de la Vinerea (20 nov.), un număr de 50 cărți populare cu conținut instructiv “pentru lățirea gustului de cetire și cunoștințelor economiei”.⁴⁷ Cărțile au fost cumpărate din banii despărțământului.⁴⁸ În anul 1895, la Adunarea generală de la Șibot, se împart 115 “cărțile populare” de cuprins felurit.⁴⁹ Cu ocazia adunării generale de la Cugir (27 sept. 1896) se împarte un număr și mai mare de broșuri (“*Higiena copilului până la 7 ani*”, “*Îmbrățișați negoțul*”),⁵⁰ pentru ca în anul următor, la Turdaș să se distribuie exemplare din E. Dropp – “*Comasările*”, E. Bute – “*Trifoiul*”, S. Stoica – “*Higiena copilului până la 7 ani*”.⁵¹

În anul 1895, comitetul despărțământului instituie și patru premii a câte 10 fl. pentru colecții de poezii populare din comunele Beriu, Vinerea, Șibot și Romos.⁵² Cei premiați vor fi I. Ciumașiu (Beriu), V. Văidean și învățătorul I. Fleșeriu (Romos), Al. Herlea și Porfiriu Nicoară (Vinerea), învățătoarea Ana Popescu (Șibot).

Orăștienii fac în numeroase rânduri rapoarte despre acțiunile despărțământului și totodată susțin o propagandă consistentă prin intermediul *Revistei Orăștiei*, *Activității*, *Libertății*, *Foi Interesante*.

Cu diferite ocazii, activitatea *Astrei* a însemnat și o grijă față de problemele economice ale satului românesc ardelean. Astfel că, în atenția sa a intrat organizarea și susținerea morală a asociațiilor, tovărășiilor, reuniunilor și însoțirilor economice și financiare existente, îndemnând în permanență la organizarea lor acolo unde ele lipseau. În aceeași măsură se acorda atenție încurajării îmbrățișării meseriilor. *Astra* a avut un adevărat program de susținere a învățăcelilor la cursuri de meserii. Sumele de bani au provenit fie din fundațiile mari (T. Sandul, Stroescu sau alți particulari) sau de la unele asociații (Transilvania), fie din contribuțiile unor bănci sau reuniuni. Printre numeroșii tineri care au învățat meserii având sprijinul material al *Asociațiunii* s-au numărat și cei din ținutul arondat Despărțământului Orăștiei. Astfel, în 1882-1884, au beneficiat de stipendii: I. Costea (măcelar la Orăștie), M. Forașiu (măcelar la Rapolt), I. Stoica (fotograf la Ormindea),⁵³ iar în 1891 Inochentie Crișan (croitor la Orăștie)⁵⁴ Cu ocazia Adunării generale, ținută la Căstău (6 sept. 1885) s-a votat un stipendiu de 50 fl pentru I. Lupea, elev, ce studia desenele.⁵⁵ În anul 1895 se instituie trei stipendii a câte 25 fl pentru învățăcei în meseriile de curelar, covrigar, faur sau rotar. Condițiile puse erau foarte clare: tânărul trebuia să fie român de naștere, sub 14 ani, absolvent de școală populară cu succes bun, purtare morală bună, atestat de păuperitate și stare familială.⁵⁶

⁴³ I. Iliescu, T. Istrate, *Orăștia - 750*, p. 178.

⁴⁴ *Transilvania*, 1901, nr. 5, p. 188; B.E., I, 1900, nr. 44 din 10 nov.

⁴⁵ B.E., II, 1901, nr. 45 din 16 nov.

⁴⁶ Arhivele Naționale Sibiu. *Fond Astra*, dos. 1907, doc. 793, f.3.

⁴⁷ *Loc. cit.*, pach. 95, doc. nr. 29/1895.

⁴⁸ R.O., I, 1895, nr. 2 din 7/19 ian.

⁴⁹ *Ibidem*, nr. 43.

⁵⁰ *Transilvania*, XXV, 1897, nr. 9-10 din nov.-dec., p. 244.

⁵¹ *Ibidem*, XXIX, 1898, nr. 2-3 din mart.-apr., p. 30.

⁵² R.O., I, 1895, nr. 34.

⁵³ *Transilvania*, XV, 1884, nr. 15-16, p. 124.

⁵⁴ *Ibidem*, XXII, 1891, nr. 5, p. 156.

⁵⁵ *Familia*, XXI, 1885, nr. 37 din 15/27 sept.

⁵⁶ R.O., I, 1895, nr. 34.

Astrei i-a revenit un rol deosebit în promovarea ideilor asociaționiste, dovadă stă și introducerea în regulamentele de funcționare ale despărțămintelor sale prevederea de a îndruma “poporul la înființarea de însoțiri între sine prin care să se ajute fiecare individ sau membru a celei însoțiri în întreprinderi folositoare”.⁵⁷ Acțiunea s-a concretizat la început prin constituirea *Reuniunii române de agricultură* din comitatul Sibiului în februarie 1888⁵⁸.

Preocupările social-economice ale *Astrei* au fost și trebuie înțelese ca părți componente, unitare, alături de celelalte acțiuni din programul general al acestei asociații, care își înscrisese, la temelia întregii activități, promovarea culturii naționale. Răspândirea culturii în “straturile” cele mai adânci ale poporului era impusă *Asociațiunii* și intelectualității transilvănene românești, nu numai de perpetuarea, în tradiția culturală ardeleană, a unui principiu neoiluminist, ci și de realitatea social-economică a epocii. În regulamentul de funcționare al despărțămintelor, aprobat de adunarea generală a *Astrei* de la Șomcuta Mare (1869) se preconiza, printre altele, ca: despărțămintele trebuie să obțină mașini agricole și să le explice modul de întreținere al acestora; să insiste pe lângă școlile populare pentru a întemeia școli de “pomărit, vierit și grădini școlare model”; să organizeze dizertații populare despre agricultură, industrie, comerț, să îndemne poporul spre îmbunătățirea diferitelor ramuri de industrie și comerț, precum și la înființarea diverselor însoțiri de ajutorare.⁵⁹ Acțiunile au fost susținute și în plan practic, conducerea despărțământului premiind în repetate rânduri sătenii care s-au evidențiat în activitățile economice: pentru pomărit (1892: I. Fleșeriu, I. Văidean), pentru grădinărit (1892: Maria Fleșeriu, Ioana Vasilcu⁶⁰ sau în 1899).

Astfel, comitetul Despărțământului IX și conducătorii Reuniunii economice pun la cale o colaborare “pentru ca mână în mână să poată lucra mai ușor spre același scop înalt care i-a condus și pe întemeietorii acestor instituțiuni. “În această formulă sunt organizate prelegeri în diferite localități (Romos - 22 oct. 1905), utilizând skiopticonul (epidiascop), fapt ce stârnește un deosebit interes în rândurile poporului.”⁶¹ Pentru a crește interesul și totodată pentru lărgirea orizontului problematicilor atinse în aceste prelegeri, comitetul despărțământului hotărăște în ședința din 15 nov. 1905 achiziționarea a 240 diapozitive (istorie românească sau universală, istorie naturală, cuceriri ale științei etc.).⁶² Colaborarea între cele două forme asociative este determinată de activarea secției economice a *Astrei*, mai ales după anul 1904⁶³.

Cea mai eficientă cale de propagandă economică la sate era întrezărită de frunțașii *Astrei* și de specialiștii secției economice în organizarea prelegerilor și conferințelor economice însoțite de demonstrații practice, pornind de la ideea că influența avântului și a experienței este mai mare, că trebuie dezvoltat gustul și interesul sătenilor pentru operele economice și pentru aplicarea sfaturilor lor în practică, cu atât mai mult cu cât la sate exista un număr apreciabil de analfabeți care nu puteau veni în contact cu ideile de modernizare a agriculturii decât prin asemenea mijloace.⁶⁴

Un rol important revine dizertațiilor susținute cu ocazia Adunărilor generale, în acele momente în care despărțământul se afla în contact nemijlocit cu lumea satului. Temele acestora sunt diverse: *Însemnătatea meseriilor* – I. Moța (1894); *Cultivarea pomilor* – I. Fleșeriu, învățător în Romos, *Romanii și românii* – I. Mihailă, învățător în Romoșel (1895); *Observări asupra educațiunii casnice* – M. Bria, învățătoare în Căstău (1885); *Despre superstițiuni* – Adam Basarabă, învățător în Balomir (1900), *Creșterea copiilor în școală și acasă* – I. Fleșeriu (1893), Aug. Nicoară – *Despre legumărit și pomărit*, I. Munteanu (învățător, Cugir) – *Despre stupărit* (1896) și *Economia rurală națională*, Nic. Voina (învățător, Vaidei) – *Despre stupărit*. În timpul anului 1907 s-a stabilit un

⁵⁷ Transilvania, VII, 1874, nr. 19, p. 230.

⁵⁸ N. Cordoș, *Preocupări de organizare a unor reuniuni economice la românii transilvăneni în sec. al XIX-lea*, în *Terra Nostra*, II, 1972, p. 19.

⁵⁹ *Regularea mijloacelor spre atingerea scopului Asociațiunii...*, Sibiu, 1869, p. 5-6.

⁶⁰ Transilvania, XXIV, 1893, nr. 3 din martie, p. 91.

⁶¹ B.E., VI, 1905, nr. 42 din 29 oct.

⁶² *Ibidem*, nr. 45 din 19 nov.

⁶³ V. Dobrescu, *Din activitatea secției economice a “Astrei” (1900-1914)*, în *Studia UBB*, 1972, fasc. 1, p. 94.

⁶⁴ V. Dobrescu, *op.cit.*, p. 95.

program consistent de prelegeri populare astfel: la Vinerea, unde s-au ținut referatele: C. Baciú "Folosul pomăritului", "Sădirea pomilor"; I. Popovici "Folosul învățăturii și bibliotecilor"; I. Moța "Neamul românesc"; la Romoșel – I. I. Lapedatu "Despre Asociațiune și Reuniunea economică", C. Baciú "Folosul pomăritului"; I. Moța "Neamul românesc"; la Mada – G. Todică "Robia economică"; I. Popovici "Folosul pomăritului" și I. Moța "Neamul românesc"⁶⁵.

Viața culturală a Orăștiei a fost completată de activitatea foarte intensă a Reuniunii de cântări, în cadrul căreia activau mai multe variante coristice. Înființarea acestei reuniuni își avea punctul în activitățile coristice școlare sau în Corul ad-hoc al bisericii. Manifestarea interesului pentru muzică în cadre organizate a fost localizată în deceniul șapte al secolului trecut⁶⁶.

Activitatea acestei reuniuni s-a desfășurat pe două coordonate, ambele materializate în organizarea de reprezentații muzicale: o dată prin manifestații ale propriilor coruri (de elevi, de bărbați/femei ori mixte; formații muzicale restrânse ș.a.) ori concerte personale ale membrilor săi (de pian, vioară etc.), iar în al doilea rând prin organizarea de concerte cu participarea unor personalități ale muzicii românești din Transilvania sau din Regat. Dacă scopul celor dintâi era, cel mai adesea, strângerea de fonduri cu diferite destinații (interesul reuniunii, pentru școală, pentru refacerea vreunei biserici ș.a.), cel de-al doilea venea să satisfacă nevoia de muzică bună, de muzică cultă ori să contribuie la ridicarea nivelului de educație muzicală, culturală în general la orăștieni. Ceea ce merită reținut este faptul că la toate genurile de concerte participau și membri celorlalte etnii din oraș.

În Orăștie au concertat de-a lungul vremii Maria Popovici, Ersilia Popovici și Ioan Demian, compozitorul și solistul Iacob Mureșan, cunoscutul Ge. Dima însoțit de soția sa și baritonul Dim. Popovici, primadona Operei Române, Irina Vlădaia însoțită de actorul Gr. Savu, baritonul Anastasie Popovici și pianista Alina Scrob, N. Corfescu, Milea și N. Brătianu, Agata Bârsescu ș.a.

Înființarea Reuniunii de agricultură din Sibiu, încercările de organizare în cadrul *Astrei* a unei secțiuni de agricultură și a unei reuniuni similare la Blaj, a mobilizat ambițiile orăștienilor, care au inițiat înființarea unei Reuniuni economice în Orăștie. Acțiunea a pornit de la directorul *Ardelenei*, dr. I. Mihu.

Adunarea generală din 30 iunie 1896 hotărăște înscrierea în Statutele băncii a paragrafului referitor la "înființarea reuniunilor de credit și sprijinirea lor, realizându-se astfel lărgirea cercului de afaceri al băncii"⁶⁷. În anul 1895, la aniversarea unui deceniu de activitate al *Ardelenei* s-au creat două fonduri: "unul din aceste fonduri era destinat pentru o reuniune a agricultorilor români din Orăștie, iar celălalt pentru o reuniune a industriașilor români. Aceste fonduri au fost dotate de Adunarea generală din 20 februarie (...) cu câte 250 fl fiecare." Cele două fonduri vor fi unificate după întemeierea acestei Reuniuni⁶⁸.

Elaborate, statutele Reuniunii au fost aprobate de Ministerul de Interne de la Budapesta la 11 august 1898⁶⁹. Aceasta își începe activitatea oficial pe 4 noiembrie 1899⁷⁰. Scopul principal al reuniunii viza "promovarea înaintării economice prin împreună lucrare."⁷¹ Pornind de la direcțiile generale ale activității sale din statute "răspândirea cunoștințelor economice, se năzuiește pentru introducerea îmbunătățirilor și înnoirilor economice ...",⁷² în cele patru ședințe ale comitetului din lunile noiembrie-decembrie 1899 s-a discutat în mod concret programul de acțiune: organizarea unor prelegeri economice la sate, înființarea unei foi economice, constituirea a două comisii pentru procurarea de semințe și mașini agricole⁷³.

Conducerea Reuniunii era asigurată în cele mai dese cazuri de membri ai conducerii băncii. De pildă dr. Ioan Mihu a fost președintele acesteia în perioada 1898-1907, din care aproape trei ani a fost director al *Ardelenei*

⁶⁵ ANS, Fond Astra, dos. 1907, doc. 793, f. 3.

⁶⁶ Vezi pe larg la I. Iliescu, *Corul de la Orăștie*, Deva, 1968.

⁶⁷ I.I. Lapedatu, *Monografia...*, p. 42.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 41.

⁶⁹ I.I. Lapedatu, *Monografia...*, p. 218.

⁷⁰ B.E., I, 1900, nr. 1 din 25 dec. 1899/6 ian. 1900.

⁷¹ I.I. Lapedatu, *op. cit.*, p. 215.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ B.E., I, 1900, nr. 1 din 25 dec. 1895/6 ian. 1900.

(1898-1900), iar alții 5 ani a fost președintele Consiliului de Administrație (1901-1906). El a fost secondat pentru această lungă perioadă de preotul Ioan Moța, care în tot acest răstimp a deținut funcția de secretar. În perioada 1907-1911, președinte a fost Ioan I. Lapedatu, director în acei ani al băncii, după 1912 această funcție a ocupat-o I. Moța.

În urma campaniei intense desfășurate de grupul de inițiatori, în special prin intermediul *Revistei Orăștiei* și apoi prin *Bunul Econom*, după aprobarea statutelor foarte mulți români s-au înscris de membri ai Reuniunii. Încercările în soluțiile pe care le propunea, în numai 6 luni de la constituire un număr de 222 persoane erau înscrise ca membri. Aria de proveniență a acestora era foarte mare: Romos, Romoșel, Șibot, Balomir, Vinerea, Hondol, Certejul de Sus, Sibișel, Turdaș, Dobra, Batiz, Bițiți, Densuș, Bulzești, Băcțiți, Almașul de mijloc, Glod, Căstău, Hunedoara, Cugir, Sereca, Măgura, Beriu, Vinerea, Bulbuc, Balșa, Tămășasa, Rengeț, Techereu, Deva, Simeria, Băița, Hațeg, Sântămăria de Peatră, Silivașu de Jos, Brad, Țebea, Baia de Criș, Crisciori, Rișca, Ormidea, Mesteacăn (în Zărand). Categoriile profesionale erau diverse: învățători, preoți, primari, notari, țărani, avocați, medici etc. Succesul s-a concretizat și în fondul financiar, care atinge în aceeași perioadă suma de 1.117 cor.⁷⁴ Raportul prezentat la Adunarea generală, ținută în iunie 1901 la Romos, evidențiază cu satisfacție că în intervalul 14 noiembrie 1899 - iunie 1901, Reuniunea număra 2 membri fondatori (dr. Mișu și I. Mișu plătitori a câte 100 cor), 29 membri pe viață (x25cor), 198 membri ordinari și 36 membri ajutători. La cei 265 de membri înregistrați până atunci se mai înscriu cu ocazia adunării respective încă 28. Tot atunci se hotărăște ca taxele de membri pe viață și fondatori să se adauge la capitalul intangibil, în timp ce restul taxelor de membri să fie alocate spre cheltuire. Prin urmare bugetul rezervat cheltuielilor (achiziționarea de semințe, utilaje etc.) însuma 2.617 cor (432 cor taxe de membri ajutători și ordinari, 891 cor dobândă după fundațiunea "*Ardeleana*", 87 cor donația lui Mișu, 43 cor dobânzi după depunerile Reuniunii și 1.163 cor încasări pe semințe).⁷⁵ Printre cei înscrși ca membri pe viață, pe lângă localnici: I. Moța, A. P. Bărcianu, Șt. Erdelyi, V. Orbonaș, E. Draia, I. Lăzăroiu, C. Baicu ș. a., apare și dr. Z. Chirtop din Cămpeni sau colonelul pensionar Alexandru Lupu din Viena⁷⁶.

Fondurile Reuniunii economice s-au constituit din diferite surse. În primul rând ea a beneficiat de fundația instituită pe seama sa de banca "*Ardeleana*". Cotizațiile reprezentau și ele un izvor de venit, care însă era cel mai adesea revărsat spre cei care le plăteau. O altă sursă de finanțare a activităților reuniunii o reprezentau donațiile. Cel mai adesea astfel de sume veneau de la "*Ardeleana*" și mai rar de la persoane particulare. "*Ardeleana*" donează 200 cor pentru premiarea vitelor pe anul 1901, insistând pentru organizarea unei expoziții.⁷⁷ Dr. Mișu oferă exemplul său donând diurnele sale de la ședințele Sinodului arhiepiscopiei pe anul 1900, însumând 87,47 cor.⁷⁸

Un rol important în lumea rurală ce gravita în jurul Orăștiei l-a jucat Reuniunea prin organizarea prelegerilor populare. Încă de la începuturi s-a stabilit ca prioritate, pătrunderea în satele din ținut cu teme interesante și mai ales utile. Cum spunea și dr. Mișu cu ocazia primei prelegeri: "Ear pentru a combate sărăcia, ne vom sili a crește în popor iubirea de lucru și simțul de cruțare, vom muștra și sbiciui desfrânarea și obiceiurile rele. Vom arăta îmbunătățirile ce trebuiesc făcute la lucrarea pământului, la cultivarea pomilor și la prășirea vitelor. Vom îndemna poporul la îmbrățișarea meseriilor și a negoțului.

Ne vom sili a introduce și la noi acele întocmiri, ce cu bun succes le vedem în lucrare la alții, precum sunt: tovărășiile agricole, însoțirile de credit, însoțirile pentru cumpărarea și vindere împreună, asigurările pentru viață, în contra întâmplărilor păgubitoare, reuniunile de înmormântare și ajutorare la casuri de boală, tot atâtea lucruri folositoare de care se bucură alte neamuri mai înaintate, și cari la noi lipsesc cu totul. În acest scop vom veni în ajutor cu sfatul, cu pilda bună și, pe cât ne va ajunge mijloacele, chiar și cu ajutor în bani."⁷⁹

⁷⁴ *Ibidem*, nr. 9 din 27 febr./10 mart.

⁷⁵ *Ibidem*, II, 1901, nr. 22 din 26 mai/8 iun.

⁷⁶ *Ibidem*, I, 1900, nr. 1 din 25 dec 1895/6 ian., nr. 5 din 31 ian./13 febr.

⁷⁷ *Ibidem*, II, 1901, nr. 19 din 5/18 mai.

⁷⁸ *Ibidem*, I, 1900, nr. 43 din 21 oct./3 nov.

⁷⁹ *Ibidem*, nr. 4 din 22 ian./3 febr.

Cea dintâi Adunare organizată pentru prelegeri populare a avut loc la Orăștie în 16/28 ianuarie 1900, având în program pe I. Mihaiu cu dizertația “*Despre însemnătatea cultivării plantelor de nutreț, îndeosebi despre folosul cultivării trifoiului*” și pe C. Baicu ce prezintă lucrarea “*Despre lucrările de primăvară în grădina de pomi*”.⁸⁰ De un succes mai mare s-a bucurat însă cea de-a doua adunare, ținută la Balomir (10 februarie), la care participă 80-90 de țărani și intelectualii din comună. Încurajați de succes, conducătorii reuniunii au organizat săptămânal astfel de adunări, după cele două urmând cea de la Romoșel (25 februarie) și apoi la Șibot (4 martie), unde participă de fiecare dată cca. 150 de persoane. La sfârșitul adunării de la Romoșel, dr. Mișu le propune localnicilor să-și facă o bancă satească (în sistem Reiffesen).⁸¹ La fiecare adunare se prezentau câte două prelegeri. Activitatea pe această linie a fost, în fiecare an, până în 1910, tot mai bogată, deși caracterul ei festiv, sărbătoresc se estompează treptat. Tematica abordată era diversificată, conducătorii reuniunii sau specialiștii invitați recomandau utilizarea mașinilor agricole perfecționate, propuneau practicarea unor metode agrotehnice noi, subliniind necesitatea dezvoltării pomiculturii și viticulturii, folosirea unor soiuri de plante și rase de animale eficiente.

Programul de prelegeri a acoperit satele din întreg ținutul Orăștiei. În anul 1900, pe lângă adunările amintite au mai fost organizate la Vinerea (18 mart.), Balșa (21 mart.), Turdaș (8 apr.), Sibișel (16 dec.), în 1901 la Căstău (17 mart.), Beriu (24 mart.), în 1902 la Vaidei (17 febr.), Orăștioara de Jos (7 apr.), Pricaz (8 dec.), Turdaș (15 dec.), Biținț (22 dec.).

Printre cei mai activi conferențieri au fost preotul I. Moța și învățătorul Ioan Fleșeriu⁸², care străbat duminică de duminică, primăvara și iarna, satele îndemnând la a urma exemplele date de Reuniune. În anul 1901, după ce a fost cumpărate uneltele agricole, aceștia duceau cu ei semănătoarea și nu numai, făcând demonstrații și îndemnând sătenii să-și cumpere una în comun, asigurând reducere de 20% din preț.⁸³ Dintre cei care participă cu dizertații la adunările Reuniunii au mai fost C. Boia, V. Orbonaș, N. Andrei etc.

Ideile cooperatiste au fost amplu difuzate prin aceste prelegeri, dar mai cu seamă prin paginile *Bunului Econom*, organul de presă al Reuniunii, editat încă din primele zile ale anului 1900. Din comitetul de redacție făceau parte: dr. I. Mișu (președinte), Șt. Erdelyi, I. Mihaiu, D. David și Constantin Baicu. Proprietari-editori au fost pentru perioada 1900-1901, Ioan Mihaiu, apoi până în iulie 1904 A.P. Bărcean, iar pentru 1905-1906 protopopul Domșa. În intervalul 1902-1906 ziarul apare atât ca organ al reuniunii locale cât și al Reuniunii agricole din Sibiu.

Editarea acestui periodic a fost considerat ca o necesitate de “a sta cât mai viu în atingere cu membrii Reuniunii și cu poporul peste tot”. Scopul urmărit era lărgirea cercului celor ce aveau nevoie de informare despre descoperirile științei, “potrivindu-le înțelesului tuturor”, încercând astfel călăuzirea sătenilor, meseriașilor, comercianților și intelectualilor români. În articolul program se afirma că doar muncind “spre întărirea temeliiilor materiale (...) să facem să înflorească pe pragul casei românilor floarea bunăstării materiale cu care mai ușor va ajunge și la cea culturală.”⁸⁴

Pentru a atrage mai multe abonamente, având în vedere că se tipărea pe cheltuiala Reuniunii, conducerea acesteia a hotărât fixarea unui preț mic, dar și acordarea unor avantaje pe care le oferea aceasta membrilor săi⁸⁵. Mai mult, Reuniunea hotărăște în vara anului 1902, din dorința de a propaga cunoștințele practice în cercuri cât mai largi, să facă 100 abonamente pe 3 luni, pe care să le distribuie gratuit în zonele locuite de români unde nu este cunoscută revista și activitatea sa. Atenția mare pe care o acordau acestei căi de difuzare a ideilor cooperatiste, a sfaturilor practice destinate sătenilor este dovedită și de faptul că Reuniunea a suportat cele 700 cor ce reprezentau deficitul înregistrat la editarea *Bunului Econom* pe anul 1900⁸⁶.

⁸⁰ *Ibidem*, nr. 2 din 8/20 ian.

⁸¹ *Ibidem*, nr. 6 din 5/17 febr., nr. 8 din 19 feb./3 mart.; nr. 9 din 26 febr./10 mart.

⁸² “*Despre însemnătatea întovărășirilor economice*”, “*Despre însemnătatea mașinilor agricole în economie*”, “*Despre comasare*”, respectiv “*Despre pomărit*”, “*Îngrijirea și avantajele altoilor*” “*Despre sădirea și îngrijirea pomilor*”, “*Despre metode moderne în agricultură pentru sporirea productivității*”

⁸³ B.E., II, 1901, nr. 12 din 17/30 mart.; nr. 49 din 1/14 dec.; 1902, nr. 7 din 23 febr.

⁸⁴ *Ibidem*, I, 1900, nr. 1 din 25 dec./6 ian.

⁸⁵ *Ibidem*, 1900, nr. 2 din 8/20 ian.

⁸⁶ *Ibidem*, III, 1902, nr. 29 din 26 iul., II, 1901, nr. 23 din 2/15 iun.

Reuniunea tipărește pe cheltuială proprie o serie de broșuri în colecția “*Biblioteca Bunului Econom*”; ba chiar autorii în ora sunt renumerați. Așa a fost și cazul lui If. Blaga, care primește 100 cor onorar pentru broșura “*Despre comasare*”.⁸⁷ Unele dintre acestea au fost răspândite gratuit cu ocazia adunărilor organizate de Reuniune. Din broșura amintită mai sus, de pildă s-au împărțit gratuit 30 ex. cu ocazia prelegerilor din Pricaz (8 dec.) și 25 la Biținți (23 dec. 1902)⁸⁸.

Odată începută activitatea Reuniunii, “*Ardeleana*” pune la dispoziția acesteia suma de 582,72 cor, reprezentând dobânzi după fundațiunea de 10.000 cor.⁸⁹

Încă de la începutul anului 1900 trece la aplicarea măsurilor menite să încurajeze dezvoltarea ramurilor economice ce erau abordate timid de români. Astfel, din suma amintită mai sus, comitetul alocă 400 cor pentru sprijinirea pomăritului, din care urma să se achiziționeze un număr cât mai mare de altoi, pe care să-i împartă între membrii reuniunii. Tot din aceeași sumă se acordă două premii de câte 10 cor pentru acei țărani din ținut, membri ai reuniunii, care vor sădi cel puțin 50 de altoi în grădina lor și un alt premiu de aceeași valoare pentru o grădină de pomi, școlară sau comunală.

În același timp se stabilește ca deziderat pentru acest capitol, organizarea unei grădini proprii de pomi în Orăștie, în care să se sădească încă din primăvara anului 1900, un număr de 1.000 de puieți, care după altoire vor fi împărțiți între membrii săi.⁹⁰ În primăvara anului 1901 se fac demersuri către Reprezentanța orașului pentru a disponibiliza în favoarea Reuniunii o suprafață de câteva jugăre pentru organizarea unei școli de pomi.⁹¹ În efortul de a sprijini acest sector de activitate, Reuniunea va asigura an de an altoi de cea mai bună calitate, la prețuri mai mici, uneori gratuit pentru membrii săi. În fiecare an, primăvara și iarna, face adrese către Ministerul Agriculturii solicitând acordarea de altoi la prețuri mici, din pepinierele de stat. Un membru ordinar avea dreptul la altoi grațiuți, la fel și membrii ajutători, care primeau un număr mai mic.⁹²

Pe lângă efortul de a procura altoi la prețuri cât mai accesibile, Reuniunea s-a îngrijit de achiziționarea semințelor de bună calitate, în aceleași condiții, vizând în special plantele de nutreț (lucernă, trifoi, iarbă, sfeclă furajeră etc.). Astfel, au fost contactate firme ca *Manthner Pdön* și *Frammer Hermann* din Budapesta, *Méhle* în Timișoara.⁹³ Nu de puține ori aceste semințe au fost oferite membrilor săi sub prețul pieței sau chiar sub prețul de cumpărare (acordând astfel subvenții pentru unele).

O atenție mare se acorda și creșterii unor rase bune de animale și păsări de curte. În primăvara anului 1902, Comitetul Reuniunii își propune să procure cel puțin 50 de ouă de găini și 25 ouă de rațe de rasă.⁹⁴ În vederea stimulării gospodariilor de a crește animale de rasă hotărăște premiarea celor care achiziționau vite din rasa Pinzgrau sau Bern.⁹⁵ Pentru toamna anului 1902 se hotărăște organizarea unei *Expoziții de vite* la Orăștie, pentru localitățile Orăștie, Romos, Vaidei, Romoșel, Șibișel, Căstău, Beriu, Turdaș, Pricaz, Biținți. Reuniunea stabilește alocarea sumei de 250 cor pentru 40 de premii, care aveau menirea să încurajeze crescătorii de animale.⁹⁶ În 1900 instituiseră 5 premii a câte 20 cor, pentru cei care dovedesc că au achiziționat în primăvară o vițelușă din rasa Pinzgrau sau Bern, plănuiind ca atunci “când Reuniunea va afla că are pentru cine, va aduce apoi ea însăși un transport de atari vite...”⁹⁷

⁸⁷ *Ibidem*, nr. 23 din 2/15 iun.

⁸⁸ *Ibidem*, III, 1902, nr. 49 din 14 dec; nr. 52 din 4 ian. 1903. Iată câteva dintre titlurile broșurilor apărute: *Despre nutrețurile terboase, cositurile, prepararea fânului și pășunile; Economia porcilor, oilor, caprelor; Sămânța plantelor agricole și semănatul lor; Îmbrățișați români meseriile și negoțul* (I. Moța); *După comasare* (If. Blaga); *Îngrijirea plantelor agricole în cazul vegetațiunii și recolta cerealelor; Zootehnia generală (creșterea, nutriră și îngrijirea animalelor domestice); Agrologia (Cunoașterea pământurilor agricole); Agricultura generală; Cartoful, napul, inul, cânepa, rapița și cultura lor; Economia cailor, vitelor mari cornute și bivoliilor ș.a.*

⁸⁹ *Ibidem*, I, 1900, nr. 3 din 15/27 ian.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ *Ibidem*, II, 1901, nr. 19 din 5/18 mai.

⁹² *Ibidem*, nr. 11 din 10/23 mart.

⁹³ *Ibidem*, I, 1900, nr. 8 din 19 febr./3 mart.

⁹⁴ *Ibidem*, 1902, nr. 8 din 2 mart.

⁹⁵ *Ibidem*, 1900, nr. 6 din 5/17 febr.

⁹⁶ *Ibidem*, 1902, nr. 34 din 30 aug.

⁹⁷ *Ibidem*, 1900, nr. 6 din 5/17 febr.

Până în primăvara anului 1901, Reuniunea își achiziționase trei mașini agricole: o semănătoare în 11 rânduri, o grapă cu lanț și un gilău de fânațe, toate în valoare de 592,97 cor, la care se adaugă și un plug.⁹⁸ Semănătoarea a costat 450 cor (-20% rabat), fiind produsă de cunoscuta firmă *Hoffer & Schrantz*.⁹⁹ Ultimele două fiind achiziționate și în ideea ca acestea să folosească de model pentru a-și construi sătenii. La începutul anului 1902 se ia hotărârea de a închiria aceste utilaje. Astfel, pentru gilău se plătea 1 cor/zi, pentru grapă 50 fil/zi, sămănătoarea 2 cor/zi, plugul 25 fil/zi.¹⁰⁰ La ședința Comitetului, din 28 august 1902 se hotărăște achiziționarea a două tăvăluge, unul neted și altul dințat, să folosească de model pentru ca “economii să-și facă și ei.”¹⁰¹ Încă de la începuturile activității, Reuniunea face demersuri la mai multe fabrici de mașini agricole cerând reduceri de preț, oferind membrilor săi să intermedieze achiziționarea lor cu reduceri de 15-20%.¹⁰² Astfel, se fac demersuri către *Umrath & Co*; *Hoffher & Schrantz*; *Allamvasutak gipjyara*.¹⁰³ Ge. Oprean, funcționar la “*Ardeleana*” își cumpără o mașină de îmblătit electrică. Reuniunea și banca sprijină proiectul de a racorda și comuna Căstău la Uzina electrică Kaess, pentru a putea folosi mașina și în această localitate.¹⁰⁴ Cu timpul, eforturile Reuniunii de a convinge comunitățile sătești să-și procure mașini agricole vor fi încununat de succes. În 1902 mai mulți membri ai acesteia, din Șibot, au cumpărat o semănătoare prin Reuniune, iar N. Herbai din Dobra a cumpărat o treierătoare, intenționând să achiziționeze și o semănătoare, *Planet junior* (SUA).¹⁰⁵

Raportul prezentat în adunarea generală a Reuniunii, ținută la Romos în iunie 1901 evidențiază cu satisfacție că în urma eforturilor depuse de comitet, rezultat al prelegerilor populare, în ținutul de activitate al acesteia s-au înființat trei însoțiri de credit (Reiffeisen) în Balomir, Șibot și Balșa și trei reuniuni de înmormântare: Căstău, Șibot, Mada.¹⁰⁶

Succesele înregistrate de Reuniune sunt marcate și de două evenimente ce aveau să o întărească puterea acesteia, dar și să-i lărgască aria de influență. La sfârșitul anului 1901, locuitorii Dobrei, impulsionați de preotul If. Morariu cer să fie organizat un despărțământ al Reuniunii în comuna lor. În acel moment erau înscriși membri 25 de dobreni.

Un alt moment important l-a constituit hotărârea meseriașilor români de a se încadra în această Reuniune, activându-se astfel și secțiunea industrială a acesteia. După eforturi îndelungate ale meseriașilor de a-și constitui propria asociație, dat fiind faptul că cei mai mulți dintre ei erau membri ai Corporației industriale din Orăștie, alături de sași și maghiari, ei hotărăsc intrarea în rândurile Reuniunii. Ministerul argumenta refuzul aprobărilor cu existența în localitate a unor asociații ale meseriașilor, îndemnându-i să devină membri ai acestora.

Deși numărul meseriașilor români era în creștere, aceștia impunându-se ca o masă destul de omogenă, nu exista totuși o organizare la nivel de ramură. Au fost, în timp o serie de încercări de agregare organizatorică, dar acestea au eșuat. În repetate rânduri, tinerii meseriași au organizat serate sau reprezentații teatrale cu scopul declarat de a strânge fonduri pentru o asociație a lor. În vara anului 1899 a avut loc o adunare în care sunt puse bazele unei reuniuni, sub președinția protopopului Domșa. Alături de acesta, în noul comitet au mai fost aleși: C. Baicu, P.P. Barițiu, Ioachim Muntean, N. Opincaru, D. Martin ș.a. În scurtă vreme se înscriu ca membri 72 de meseriași.¹⁰⁷ Refuzată recunoașterea de către autorități, meseriașii orăștieni, la îndemnul dr. Mișu și a preotului Moța, aceștia acceptă soluția intrării lor în rândurile Reuniunii economice în mai 1901, constituind secție distinctă.¹⁰⁸

Activitatea acestei reuniuni a fost orientată în mai multe planuri: profesional, cultural și educativ. În raportul pe 1905 se nota cu satisfacție că alături de cele câteva reprezentații teatrale, seri de petreceri, 3/4 dintre dascălii

⁹⁸ *Ibidem*, II, 1901, nr. 23 din 2/15 iun.

⁹⁹ *Ibidem*, 1900, nr. 39 din 23 sept./6 oct.

¹⁰⁰ *Ibidem*, 1902, nr. 8 din 2 mart.

¹⁰¹ *Ibidem*, 1902, nr. 34 din 30 aug.

¹⁰² *Ibidem*, 1900, nr. 1.

¹⁰³ *Ibidem*, 1900, nr. 8 din 19 febr./3 mart.

¹⁰⁴ *Libertatea*, I, 1902, nr. 31 din 13/26 iul.

¹⁰⁵ *Ibidem*, II, 1903, nr. 16 din 19 apr./2 mai.

¹⁰⁶ B.E., 1901, nr. 23 din 2/15 iun.

¹⁰⁷ R.O., V, 1899, nr. 11 din 13/25 mart.; *Cosinzeana*, II, 1912, nr. 36 din 8 sept., p. 439.

¹⁰⁸ B.E., II, 1901, nr. 19 din 5/18 mai.

Școlii de meserii din localitate erau români, pe ansamblu meseriile au progresat și a crescut numărul sodalilor, iar financiar balanța a fost pozitivă (1.461 cor intrate – 574 cor cheltuite).¹⁰⁹ Pentru a ilustra activitatea în cadrul reuniunii amintim aici seara literară organizată pe 17 martie 1904, la care au participat 45 sodali și 3 meseriași sau reprezentația teatrală din martie 1902 la care s-a încasat 249 cor, ori cea din noiembrie 1905 la care s-a încasat 216 cor.¹¹⁰ Grăitor pentru interesul acestor acțiuni este și implicarea unui număr mare de tineri. Astfel, cu ocazia unei reprezentații teatrale din martie 1901, numai într-o singură piesă de teatru (*Sărăcie lucie* – If. Vulcan) au fost distribuite 14 persoane, dintre care 7 erau doamne sau domnișoare din localitate.¹¹¹

Reuniunea economică a inclus în colaborarea sa cu Despărțământul *Astrei* și preocupările meseriașilor organizând, printre altele, proiecții cu “skiopticonul”.¹¹² Meseriașii, la rândul lor, au luat parte într-un număr foarte mare la expoziția organizată cu prilejul Adunării generale a *Astrei* din 1913, organizată la Orăștie.¹¹³

În ultimii ani ai secolului trecut, printre preocupările de organizare a vieții economice a românilor orăștieni, dr. Mișu era interesat de crearea unei societăți pentru asigurarea animalelor. Astfel că, pe lângă proiectul Reuniunii economice, care avea menirea de a-i îndruma și sprijini pe țărani pentru o activitate economică cât mai rentabilă, acesta se gândise și la o societate de asigurare care să vină în sprijinul crescătorilor de animale. Liderul orăștian, “urmat de Moța și A.P. Bărceanu, au prezentat unei mari adunări un plan de statute pentru o societate de asigurare a vitelor”.¹¹⁴ Dar pentru moment totul rămâne în fază de proiect. În vara anului 1902, inițiativa este reluată, considerându-se o necesitate crearea acesteia, căci astfel de reuniuni lipseau în mediile românești. În redacția *Libertății* a fost conceput și apoi publicat în paginile acesteia proiectul de statut.¹¹⁵ Scopul acesteia era de a oferi un ajutor în caz de moarte sau de întâmplări neprevăzute. Membri puteau deveni orice cetățean din Orăștie, care își declară toate vitele și caii. Se aprecia că sunt necesari cel puțin 500 de membri, cu un număr de 1.500 vite, iar în eventualitatea unei dezvoltări, se puteau organiza secții sau despărțăminte cu câte 2.500-3.000 vite, în funcție de teritoriu. Fiecare membru urma să plătească la înscriere 35 cr./vită și era obligat să anunțe în timp de 24 de ore în scris paguba. Pentru constatarea pagubei se institua o comisie din 2 membri de încredere, însoțiți de un prețuitor jurat de la comună. În caz de epidemie, proprietarii nu primeau decât jumătate din valoarea reală a animalelor pierdute. În astfel de împrejurări, reuniunea nu primea membri noi, dar își asuma și angajarea unui medic veterinar în caz de epidemie.¹¹⁶

Conducerea reuniunii urma să fie asigurată de un comitet (președinte, vicepreședinte, secretar, casier și 7 membri), alegându-se în fiecare comună câte un *bărbat de încredere*.¹¹⁷

Pe 7 iulie, a fost convocată Adunarea de constituire a Reuniunii, sub semnătura a 25 de fruntași locali: dr. Mișu, dr. A. Vlad, dr. Dobo, I. Fleșeriu, C. Baicu, A.P. Bărcianu, D. David, Moța, I.I. Vulcu și a.¹¹⁸ La adunare iau parte învățători, preoți, țărani din 25 comune din ținut, care dezbat statutele. Se hotărăște formarea unei comisii (Mișu, Vlad, Moța, Dobo, Branga) care să studieze și să completeze statutele cu recomandările sau obiecțiile participanților.¹¹⁹

La sfârșitul anului 1906, doi hunedoreni, Vasile C. Osvadă (directorul *Agricolei*) și Petru Șinca (directorul *Corvinienei*), pornesc prin prelegeri și prin ziarul *Tovărășia*, în zona Hunedoarei,¹²⁰ o campanie, arătând sătenilor foloasele și felul asigurării vitelor. Rezultatul este clar: se remarcă un curent favorabil înființării unei reuniuni de

¹⁰⁹ *Ibidem*, VII, 1906, nr. 10 din 18 mart.

¹¹⁰ *Ibidem*, V, 1904, nr. 11 din 27 mart.; III, 1902, nr. 8 din 2 mart.; VI, 1905, nr. 47 din 3 dec.

¹¹¹ *Ibidem*, II, 1901, nr. 6 din 2/16 febr.

¹¹² *Libertatea*, VII, 1908, nr. 42 din 4/17 oct.

¹¹³ *Ibidem*, XII, 1913, nr. 45 din 12.25 sept.

¹¹⁴ *Tovărășia*, VI, 1911, nr. 10.

¹¹⁵ *Libertatea*, I, 1902, nr. 25 din 1/14 iun.

¹¹⁶ *Ibidem*, 1902, nr. 25 din 1/14 iun.; nr. 26 din 8/21 iun.; nr. 27 din 15/28.

¹¹⁷ *Ibidem*, 1902, nr. 27.

¹¹⁸ *Libertatea*, 1902, nr. 27.

¹¹⁹ *Ibidem*, 1902, nr. 29 din 12 iulie.

¹²⁰ Ziar editat de Osvadă la Hunedoara și preluat la scurtă vreme după aceea de Moța, care suportă editarea acestuia ca supliment al *Libertății*, fondatorului rămânându-i sarcina redactării.

profil.¹²¹ Proiectul va fi preluat și pus în practică de Osvadă și Moța. Colaborarea dintre cei doi începe în momentul în care proprietarul foilor *Libertatea* și *Foaia Interesantă* îi propune celui dintâi să tipărească ziarul economic ce apărea la Hunedoara. Animați de aceleași idealuri, cei doi au dublat campania de presă cu o suită de adunări publice, organizate la început în localitățile din imediata apropiere a Orăștiei și Hunedoarei ajungând în cele din urmă să depășească granița comitatului¹²². Demersurile celor doi au avut și sprijinul dr. Mihiu, care spunea: “muncind pentru tovărășii și pentru crearea de centrale pe seama acestor tovărășii - este doar cel mai bun lucru, ce-l putem face astăzi – în starea în care ne aflăm”¹²³.

Adunările ținute în mijlocul sătenilor se înmulțesc în timpul sărbătorilor de iarnă ale anului 1907. Atunci avusese loc, cu participarea mai multor fruntași din comitat, o adunare pentru constituirea acestei reuniuni, convocată din inițiativa celor doi, Osvadă și Moța. Acum se pun, cu adevărat, bazele “*Însoțirii pentru asigurarea economilor în contra pagubelor în vite*”, comitetul provizoriu având următoarea formulă: V.C. Osvadă (director), țărani Ir. Boca și D. Rob, dascălul C. Baicu, preotul Moța.¹²⁴ Acum se discută și organizarea unei “*Centrale pentru tovărășii la Orăștie*”, pe baza unui proiect de statut lansat la sfârșitul anului 1907.¹²⁵

Din acest moment inițiativa acestora depășește cu mult granițele comitatului prin participarea lui Osvadă și Moța la adunările din Coșteiul Mare, Mercurea, Ludoș, Sebeșul săsesc, Cusuiș (lângă Beiuș) etc. Cei doi îi atrag în eforturile lor pe G. Todica și pe medicul veterinar Traian Iarca, (colaboratori ai *Tovărășiei*).¹²⁶ Un ajutor important îl va da și dr. A. Vlad, pe atunci deputat în Parlamentul de la Budapesta¹²⁷.

În noiembrie 1909 au fost înregistrate statutele “*Reuniunii proprietarilor de vite din Orăștie*”. Succesul a fost unul foarte mare, dovadă că la prima adunare generală ținută în 30 septembrie 1911, bilanțul era deosebit: la sfârșitul anului 1910 avea 2.363 membri, plătind despăgubiri în valoare de 9.752 cor; în septembrie 1911 numărul membrilor trecea de 5.000, iar în intervalul 10 mai 1910-30 septembrie 1911 despăgubirile plătite ajunseseră la 29.003 cor și 6.000 pagube contractate și vite asigurate în valoare de peste un milion de cor¹²⁸. Osvadă făcea cunoscută, prin *Tovărășia*, existența în 1912 a 16 tovărășii ocazionale de asigurare a vitelor.¹²⁹

Tot pentru a proteja din punct de vedere economic populația românească din Orăștie și chiar din împrejurimi, I. Mihiu lansează în Sinodul protopopiatului Orăștie propunerea înființării unei reuniuni de înmormântare “în scopul de a scuti poporul, pe care îl află mai de multe ori nepregătit la ceasuri de moarte și îl aruncă în brațele cămătarilor”¹³⁰. Ca urmare, timp de 4 săptămâni, învățătorul I. Branga și I. Moța au dus o muncă de lămurire printre orăștieni, fie în adunări ținute la școală, fie în particular, asupra foloaselor unei asemenea reuniuni. În tot acest timp au făcut și înscrieri de membri, reușind să atragă peste 300 persoane.¹³¹ În localitate exista o reuniune săsească identică, la care erau înscriși și românii mai înstăriți. Sim. Corvin sen. a ajuns chiar președintele acesteia.¹³²

Deși constituită în noiembrie 1896, aprobările de la minister sosesc doar în primăvara anului 1897. Scopul era, “foarte creștinesc și umanitar: se întovărășesc un număr oare care de cetățeni, de orice neam și religii, în scopul, ca atingând neîncongiuratul și neînduratul bici al morții, pe vreunul oare care dintre ei, toți soții lui rămăși în viață să vină întru ajutor rămășițelor ortacului răposat, cu o sumuliță oarecare, pentru a putea înmormânta în

¹²¹ *Tovărășia*, I, 1906, nr. 20.

¹²² *Vezi V. Orga, Câteva aspecte ale colaborării dintre I. Moța și V.C. Osvadă*, în *Corvineana*, I, 1995, p. 207-218.

¹²³ *Tovărășia*, II, 1907, nr. 8.

¹²⁴ *Ibidem*, III, 1908, nr. 2.

¹²⁵ V. Orga, în *Corvineana*, p. 213.

¹²⁶ *Ibidem*.

¹²⁷ A.M.N.U. Alba Iulia, fond G. Todica, dos. scrisori, inv. 3259/h (I. Moța către G. Todica, la 19 oct. 1908).

¹²⁸ La acea dată Reuniunea lucra în peste 300 de comune împărțite în 4 grupe. Prima grupă cuprindea membrii din comitatul Hunedoara, grupa a II-a: localitățile din comitatele Alba Inferioară, Sibiu, Făgăraș, Târnava Mare, Târnava Mică, Cluj, Turda Arieș, Odorhei; grupa a III-a comitatele: Bistrița Năsăud, Solnoc Dobâca; grupa a IV-a: Caraș Severin, Timiș, Bihor și ca întregire Brașov; *Tovărășia*, VI, 1911, nr. 11.

¹²⁹ *Tovărășia*, 1912, nr. 22 din 10 aug.

¹³⁰ R.O., I, 1895, nr. 10 din 4/16 mart.

¹³¹ *Ibidem*, II, 1896, nr. 48 din 23 nov./5 dec.

¹³² *Ibidem*, I, 1895, nr. 6 din 4/16 febr.

chipuviincios, frumos, pe răposatul, fără ca și așa întristații rămași după cel mort, să fie nevoiți a face poate datorii, la măsar, la prăvălier, la preot etc., pentru cele de lipsă la trista întâmplare.”

Sunt necesari 300 de membri, care plătesc la intrare câte 1 fl, constituindu-se fondul de rezervă. De aici, la momentul decesului unuia dintre membri, fiecare contribuie cu un ajutor de 30 creițari (în total 90 fl). Din suma totală strânsă cu această ocazie, 50 fl se dau urmașilor celui răposat, restul sumei (40 fl) se opresc pentru celelalte cheltuieli ale Reuniunii.¹³³

Ajutoarele urmează să crească de la caz la caz. Cea mai mică sumă se primește la cel dintâi membru mort: 50,25 fl, urmând să ajungă la 125 fl, în cazul celui care a plătit contribuții la moartea a 300 de membri. Peste 300 de contribuții nu se mai plătește.

Paragraful 7 din Statut prevede ca din fiecare poliță achitată urmașilor să se rețină 5 fl pentru constituirea unui fond de rezervă, dar care, cu timpul, s-a decis să fie transformat în fond de binefacere, cu menirea de a asigura creșterea interesului pentru reuniune (înfrumusețarea curții bisericii, a bisericii, a cimitirului, procurarea de cărți și haine pentru orfani).¹³⁴

Conducerea Reuniunii a avut ca primă formulă pe: dr. I. Mișu (director), I. Moța (secretar) I. Branga (casier), A.P. Bărcianu, dr. S. Moldova, L. Bercean, P. Belei, I. Lăzăroiu, C. Baicu, N. Trif, I. Țărean, V. Romoșan, I. Heiuș, N. Rozol, D. Rob.

Reuniunea s-a bucurat de succes în rândurile orăștienilor, numărul doritorilor fiind mereu în creștere. La începutul anului 1898, după mai bine de un an de activitate, numărul membrilor fiind de 336, iar alții înscriindu-se pe lista de așteptare, pentru vacantarea de locuri. Dintre cei înscriși în acest interval, șase au decedat, iar patru s-au retras. La puțin timp se creează premisele organizării unei noi secțiuni a reuniunii.¹³⁵ Cei interesați nu sunt numai orăștienii, ci și din rândurile locuitorilor satelor învecinate. În decursul anului 1899 se organizează și cea de-a doua secțiune. Reuniunea avea în total 600 de membri, iar numărul lor era în creștere. Cu ocazia Adunării generale din 1901, se hotărăște înființarea unei a treia secțiuni, estimându-se existența a încă 300 de posibili membri, înregistrându-se deja 200 de cereri.¹³⁶ Până la următoarea adunare, se înscrieseră 260 de membri pentru noua secțiune.¹³⁷ Cum acest număr nu a mai putut fi ridicat, ba chiar unii dintre cei înscriși nu și-au mai plătit taxele de intrare, în iulie 1902, se hotărăște rămânerea la formula cu două secțiuni, ridicându-se numărul de membri la 360/ secțiune.¹³⁸ Astfel că, la începutul anului 1903 erau înscriși în cele două secțiuni, un total de 720 membri, alții 20-30 aflându-se mereu pe lista de așteptare.¹³⁹ Încă de la început în rândurile membrilor acestei reuniuni s-au numărat pe lângă români și sași, maghiari, evrei din Orăștie și împrejurimi.¹⁴⁰

Stoparea creșterii se datorează în mare măsură faptului că în comunele mai mari din ținut încep să se organizeze reuniuni similare. Numărul mare de membri a însemnat implicit și o creștere a averii Reuniunii. Dacă la începutul anului 1898 erau înscriși 336 membri și se contabilizează o avere de 654 fl (au intrat 1.019 fl și au ieșit 365 fl),¹⁴¹ în ianuarie 1900 se ridică la peste 3.000 cor.¹⁴² Reuniunea acordă în intervalul dintre înființare și până la sfârșitul anului 1902, ajutoare în valoare de 5.000 cor.¹⁴³ Așa după cum era prevăzut în statut în cazul membrilor fără urmași, în 1898, de pildă, Reuniunea și-a asumat înmormântarea membrului său, Nicolae Gavrila.¹⁴⁴

Exemplul Reuniunii de la Orăștie este luat atât de comunele din imediata vecinătate, cât și cele mai îndepărtate. Prin urmare, în vara anului 1900 la Mada (cercul Geoagiului), cu participarea sătenilor din Balșa,

¹³³ *Ibidem*, 1896, nr. 48 din 23 nov./5 dec.

¹³⁴ B. E., I, 1900, nr. 29 din 15/28 iun.

¹³⁵ R.O., IV, 1898, nr. 5 din 30 ian./11 febr.

¹³⁶ B.E., II, 1901, nr. 40 din 29 sept./13 oct.

¹³⁷ *Ibidem*, III, 1902, nr. 5 din 9 febr.

¹³⁸ *Ibidem*, 1902, nr. 26 din 5 iul.

¹³⁹ Libertatea, II, 1903, nr. 6 din 8/21 febr.

¹⁴⁰ B.E., 1900, nr. 28 din 8/21 iul.

¹⁴¹ R.O., V, 1899, nr. 5 din 30 ian./11 febr.

¹⁴² B.E., 1901, nr. 4 din 20 ian./2 febr.

¹⁴³ Libertatea, 1903, nr. 6 din 8/21 febr.

¹⁴⁴ R.O., 1898, nr. 7 din 14/26 febr.

Ardeiu ș. a., la îndemnul și sub îndrumarea lui Moța, ia ființă o astfel de reuniune. La scurtă vreme, în octombrie 1900 sunt puse bazele unei asociații similare în Căstău, cu participarea locuitorilor Șibișelului. Inițiativa preotului Nicolae Andrei a fost susținută de Moța și I. Branga. O a treia se înființează la Vinerea, la îndemnul dr. Mișu, iar la timp scurt constituindu-se o alta la Șibot, cu participarea balomirenilor, din inițiativa preotului Sim. Secărea și cu colaborarea celor doi orăștieni Moța și Branga.¹⁴⁵

Orăștienilor, datorită propagandei pe care o fac acestei forme de asigurare socială – mai ales prin ziarele lor *Revista Orăștiei* și *Bumul Econom* – le sunt solicitate statutele și îndrumări din Hondol, Mahala (Bucovina), Cugir, Hațeg, Brad, Sâmbăta de Sus, Romos, Romoșel, Bozeș, Rângheț. Nu în toate dintre aceste localități s-a materializat intenția ori nu în toate în care s-au înființat au și funcționat cu succes. Unele dintre reuniunile fondate au avut probleme cu aprobarea activității lor de către oficialități, cum a fost și cazul celei de la Căstău ale cărei statute au fost respinse pe motiv că taxele sunt prea mari, dar și pentru cuvântul “român” din titulatură.¹⁴⁶

Reuniunea română de înmormântare din Orăștie și-a îndeplinit misiunea din toate punctele de vedere, dar mai ales în dimensiunea sa socială. Oameni săraci – scria *Bumul Econom* – care altfel n-ar fi avut cu ce să fie îngropați și “lăsau în glod de datorie săraca lor familie, fiind membri ai Reuniunii de înmormântare, sunt îngropați cu cinste, mulți cu amândoi preoți, și pot plăti la preoți, la măsar, la boltă, la clopotar, tot, tot, și le mai și rămâne ceva, prin ce le e mult alinată durerea morții ce i-a ajuns.”¹⁴⁷

Începând cu deceniul 9 al secolului trecut, în Orăștie s-a dezvoltat o intensă viață românească, ce se manifesta în toate compartimentele societății. Societatea românească a evoluat și a determinat acumulări în toate planurile, care i-au permis o manifestare politică consistentă în cadrul mișcării naționale.

ROMANIAN LIFE IN ORĂȘTIE UP TO 1918

(Abstract)

Orăștie was one of the most illustrative towns in Transylvania for illustrating the “migration” process on the one hand and the economic and cultural development of the people within the “fortress”.

The Romanians have had – step by step – a proper economic life based on Romanian financial investment. They had created specific frameworks so as their institution should be competitive in the “economic” struggle to those of Hungarians and local Germans in Orăștie. Their attention is also kept by cultural life.

As a consequence, Romanians from Orăștie had their own banks (Ardeleana-1885, Dacia-1901), partnerships (Economic Reunion-1889, Burial Reunion-1898, Chorus, Minerva Printing Institute-a stock institution, Cow Owners Reunion, Romanian Casina); they published newspapers and magazines (*Revista Orăștiei*, *Bumul Econom*, *Activitatea*, *Libertatea*, *Tovărășia*, *Cosinzeana* and so on).

¹⁴⁵ B.E., 1900, nr. 31 din 29 iul./11 aug.; nr. 40 din 30 sept./13 oct.; nr. 42 din 14/27 oct.

¹⁴⁶ *Ibidem*, nr. 42 din 14/27 oct.; II, 1901, nr. 4 din 20 ian./2 febr.; nr. 24 din 9/22 iun.

¹⁴⁷ *Ibidem*, nr. 28 din 8/21 iul.